

עץ חיים היא

רפאל חדאדי

א. "תורה נקראת חיים"²

פעמים רבות מצינו במקראות ובדברי חז"ל, שהתורה מכונה "חיים", או שמוזכרת בהקשר של חיים³. דוגמה בולטת לכך מובאת במסכת ברכות (א:ס) במעשה רבי עקיבא ופפוס בן יהודה:

תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה. אמר ליה: עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות? אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות? לא פקח אתה, אלא טפש אתה! ומה במקום חיותנו אנו מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה! אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה (דברים ל, כ) **'כי הוא חייך ואורך ימין'** - כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה - על אחת כמה וכמה.

1 משלי ג, יח. המאמר מבוסס על שיעור ששמעתי מהרב נחום רכל לפני כשנתיים, אחד מסדרת שיעורים שהיוו הקדמה לאורות התורה. משם התרחבו הדברים והמקורות ובאו לכלל מאמר.

מטרת המאמר בעיקרו הוא "חיוק לדברי תורה", לדעת את מעלתה ושרשה העליון ומתוך כך להתחזק בלימודה, באהבה ובקשר אליה. ובכל זאת, נעשתה השתדלות למצות את הענין לפי היכולת, אך איננו מתיימר למצות באמת נושא זה (מה גם שהוא קשור הרבה בסתרי תורה).

2 אבות דרבי נתן, פרק לד.

3 דוגמאות לכך: "עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג, יח), "כי מוציא מצא חיים" (משלי ח, לה), "מרבבה תורה מרבבה חיים" (אבות ב, ז), "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב" (אבות ו, ז), "תורה נקראת חיים" (אדר"נ פרק לד), "מה לתורה שכן חיי עולם" (ברכות כא.), "אין עץ חיים אלא תורה" (שם לב.), "הקב"ה... נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו" (עירובין נד.), "כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים" (תענית ז), "מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה אף דברי תורה מכונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים" (תגיגה ג). "בגין דאורייתא אילנא דחיי איהי לכל אינון דעסקין בה למיהב לון חיון בעלמא דין ולמיהב לון חיון בעלמא דאתי" (והר ח"א קו: וע"ע שם קלא:, קנא:, קצג).

יש כאן התבטאות ברורה ביותר! התורה היא "מקום חיותנו" ואי אפשר בלעדיה, כשם שברור לנו שאי אפשר לדגים לחיות מחוץ למים.

במאמרנו ננסה להסביר על פי דברי קדמונינו מהו עניין החיים שבתורה, ונקווה שהדברים יועילו לנו להתחזק בלימוד התורה הקדושה ולשגות באהבתה תמיד.

ב. ה' הוא "מקור חיים"

על השי"ת נאמר (תהלים לז, י): "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור". משמעות הביטוי "מקור חיים" פירושו שממנו החיים, הוא המקור והשורש של החיים, וכמו שכתוב במקום אחר (נחמיה ט, ו): "ואתה מחיה את כולם". רק ממנו החיים ובלעדיו אין כלום, וכלשון המהר"ל (דרך חיים ו, ח, עמ' שז): "כי הוא יתברך אחד בלבד ואין זולתו, ולפיכך המציאות והחיים שיש לאדם ולכל הנמצאים, [הוא] מפני שהוא יתברך אלהים חיים נותן חיים לדבקים בו, ואין לנמצאים מצד עצמם דבר כי אם מה שמשפיע להם השי"ת".

החיבור לשם יתברך, מקור החיים, נתונה לבחירתנו, כמו שנאמר בתורה (דברים ל, יט): "החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך". ככל שנדבק בה' יותר נחיה יותר! ולכן מצאנו אצל המושג "דבקות" את ה"חיים", שנאמר (דברים ד, ד): "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום".

וכמובן, אין הכוונה רק חיים במובן של אריכות ימים, אלא הגדרה יותר רחבה וכוללת שנדמה שאי אפשר להכניס אותה למילים מצומצמות. מובן לנו, שיש הבדל בין אדם בריא המדלג על ההרים לבין אדם, ל"ע, חולה בבית חולים. אף על פי ששניהם חיים ובשניהם יש תפקוד של מוח ולב, יש הבדל בדרגות החיים. כך גם בין אדם שמח ומלא עוצמה לאדם עצוב ומדוכדך. מכאן נבין שיש דרגות של חיים וככל שנדבק בה' מקור החיים, נעלה בדרגות החיים.

ג. הדבקות בה' היא על ידי התורה

וכיצד דבקים בקב"ה? ע"י לימוד התורה. על ידי עסק התורה אנחנו מתקרבים לשם יתברך, נותן התורה, ודבקים בו. ואפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו (אבות ג, ו. עיין בהערה להרחבת העניין⁴).

4 כבר בדברי חז"ל מצאנו שדברו על התורה, והביאו כראיה לדבריהם פסוק המדבר על הקב"ה: ברכות ח. - "מאי דכתיב (ישעיה א, כח) 'ועובי ה' יכלו?' זה המניח ספר תורה ויוצא". וכן בסוטה לט. - "יאמר רבי

ננסה לבאר: ה' יתברך אש אוכלה הוא, ואם כן כיצד אנחנו יכולים לדבוק בו ולהתחבר אליו? ידע זאת הקב"ה וברחמיו נתן לנו את תורתו וכביכול צמצם עצמו בתוכה, וכמבואר בגמרא (שבת קה.): "אנכי" - נוטריקון: אנא נפשי כתיבת יהבית". ופירש בעל תורה תמימה (שמות כ, ב): "גם י"ל הכונה על דרך לשון בני אדם שאומרים שמכירים תכונת איש פלוני או מדת וערך חכמתו מתוך כתביו וספריו, ואמר בזה, דמהות הקב"ה כביכול... נראים ונכרים מתורתו... וזהו הענין 'אנא נפשי' - ר"ל תכונת נפשי, כתיבת יהבית' - נתתי לדעת ולהכיר מתוך כתבי, דהיינו מתורת⁵. נמצא שבלימוד תורה אנחנו יודעים ומכירים את רצון ה', ובידיעת רצונו אנחנו יודעים אותו כביכול, שהרי הוא ורצונו אחד (עיין זהר ח"ג עג. וה"א ס).

וכיצד מביאה התורה לידי דבקות בה' יתברך? מבאר המהר"ל (דרך חיים ב, ה, עמ' עז. ומעין זה בנתיב התורה פרק ה, עמ' כו): "כי הדבקות של האדם בו יתברך על ידי שיש בו תורה, כי זולת זה האדם הוא בעל גוף ואין לבעל הגוף הגשמי התקרבות אל ה' יתברך אשר הוא נבדל מן הגוף, רק על ידי התורה שהיא שכלית על ידי זה יש לאדם קירוב אל השי"ת". במילים אחרות, התורה מוככת את האדם ומוציאה אותו מחומריותו ועל ידי כך מאפשרת לו לדבוק בה' הנבדל מכל חומר⁶.

תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: אין הצבור רשאים לצאת - עד שינטל ספר תורה ויניח במקומו; ושמואל אמר: עד שיצא... אמר רבא, בר אהינא אסברה לי [טעם הדבר]: 'אחרי ה' אלהיכם תלכו' (דברים יג, ה).

המהר"ל בספריו חזר הרבה על יסוד זה: "כי הקירוב אל השי"ת הוא על ידי התורה, עד שעי" התורה בני אדם דבוקים בו יתברך" (דרך חיים עמ' עז). וכן בנתיבות עולם נתיב התורה פרק ה, עמ' כו, ושם פרק ז עמ' לא (וע"ע חדושי אגדות ח"ב עמ' כב, על נדרים סב).

ועל פי זה מבאר שדווקא על הארון שבו היו מונחים הלוחות וספר התורה (ב"ב יד:): היו הכרובים - ולפיכך על הארון היו הכרובים, 'ופניהם איש אל אחיו' (שמות כה, כ), 'כמעט איש ולוית' (מ"א ז, לו). כשעלו לרגל היו מגביהם להם הפרוכת, והיו מראים להם הכרובים (יומא נד). כלומר שחבת הקב"ה אל ישראל כמו זכר אל הנקבה דרך משל" (נצח ישראל פרק ה עמ' לג).

וכן 'כי הוא יתברך נקרא עיקר, כמו שאמרו שהוא כופר בעיקר, וידוע כי האילן והענפים כאשר דביקים בעיקר יש להם חיים מן העיקר, ואם נבדל הגוף מן העיקר מיד אין לו חיים, וזהו פירוש הכתוב (משלי ג, יח) 'עץ חיים היא למחזיקים בה; וזה, כי על ידי התורה הוא דביקות האדם בבוראו, ודבר זה מבואר בכמה מקומות למעלה והארכנו בזה, כי אין לך דבר שהוא קרוב אל השי" כמו התורה שהיא אצולה מן השי", ולכך נקראת התורה עץ - שהעץ הוא יוצא מן העיקר ונאצל מן העיקר, וכך התורה היא אצולה מן השי", והעץ אשר הוא נטוע בעיקר מקבל מן העיקר וכך התורה מקבלת מן העיקר הוא השי" החיים, לפיכך כאשר אוחז ומחזיק בתורה - היא עץ חיים אליו ועל ידי זה יושפע עליו החיים מן השם יתברך" (דרך חיים עמ' שז).

וכן בזהר ח"ג ט: "דכל מאן דאישתדל באורייתא, כאילו אחיד ביה בקודשא בריך הוא". וכן שם כא. "כד בר נש יתרחק מאורייתא, רחיק הוא מקודשא בריך הוא".

5 ובאופן דומה פירשו גמרא זו בספר דגל מחנה אפרים פרשת כי תשא, ובספר מאור עינים פרשת יתרו.

6 ועיין משך חכמה (בראשית כב, ט), שחילק זאת לשני חלקים: א. התורה משלימה את חסרון האדם ופחיתותו שמצד חומריותו. ב. דרכה יתקרב לה' וידבק בו.

אם כן, על ידי החיבור לתורה אנחנו מתחברים לה' יתברך, לצינור החיים המחייבה את הכל. שהרי בכל דבר יש חיים - דומם, צומח, חי, מדבר, אבל התורה היא שורש החיים, היא המחייבה את כל הדברים שהחיים קשורים אליהם. היא היתה כלי אומנותו של הקב"ה לברוא את העולם (בראשית רבה פרשה א), והיא זו שמקיימת אותו עד היום (פסחים סח: נדרים לב.), ובמלים אחרות - היא ה"מנוע" של העולם⁷.

ומכאן נלמד שאדם בלי תורה הוא מנותק מה' ובעצם מנותק מהחיים. ולכן שאלו חז"ל (ברכות יז): "נשים במאי זכיין" - כלומר במה יזכו לדבוק בחיים, והרי אינן לומדות תורה? וענו על כך: "באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן".

וכן לגבי עמי הארץ שלא עוסקים בתורה מצאנו דעה בחז"ל (כתובות קיא:): "אמר רבי אלעזר: עמי הארצות אינן חיים", וראייתו מפסוק "דכתיב (ישעיה כו, יט) 'כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל' - כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו". ורק מכיוון שראה את רבי יוחנן שהצטער לשמע דברים אלו, השתדל ומצא להם תקנה שידבקו בתלמידי חכמים (עיי"ש).

נסכם את הדברים בדברי הרב קוק (שמונה קבצים ג, שלז):

אל יחשוב אדם שאפשר לחיות חיים רוחניים בלא אור התורה. כשם שאי אפשר לחיות בלא אור ואויר, בלא מזון ומשתה, עוד יותר ויותר מזה אי אפשר לחיות בלא חיות התורה. ואם רואים אנו בני אדם רחוקים מן התורה וחיים, באמת מדת רוחניותם היא רק לפי אותו הערך שהם קשורים אל התורה, או אל אותם שהם חיי התורה, או שיש בהם בסתר נשמתם איזה אוצר של ירושה מהשפעת חיי התורה, שאבותיהם זכו להם בדורות קדומים...

ד. דבקות זו היא בכל חלקי התורה

יש להבחין: הרי התורה היא הלכות, דינים ורעיונות, שהרבה מהם דנים בדברים פשוטים, ארציים וגשמיים; ואיך לימוד, שינון וידיעת הדברים האלה מחייה אותנו ואת העולם?

תשובה לכך, במלים קצרות ומתומצות, מצאנו במדרש (בראשית רבה פרשה מד,

7 ועיין ביבמות סב: וברש"י שם, שעולם בלי תורה הוא "עולם שמים".

(יז): "נובלות חכמה של מעלה - תורה". מה הכוונה? שם כתוב דבר נוסף: "נובלות מיתה - שינה", את זה אנו מבינים יותר, השינה היא בחינה מסויימת של מיתה, "אחת מששים למיתה" (ברכות נז). כך גם בתורה, התורה שבידינו היא צמצום דצמצום של תורה של מעלה.

אם כן, כאשר האדם "משיג בדברים הגשמיים [של התורה], הלא הדברים ההם נמשכים אל הדברים שהם סודי התורה, וכאלו האדם דבק באותו שכל האלהי, כי **התורה היא אחת**" (תפארת ישראל פרק יג, עמ' מד). שאמנם התורה צומצמה לכלים של עולם הזה כדי שנוכל לתפוס אותם בשכלנו⁸, אבל אין זה גורע כלל מקדושתה, וכאשר אדם עוסק בנוקי שור ובור או בכל תחום אחר בתורה, הוא דבק בפנימיות אותם הדברים ובשרשם⁹.

והדברים מבוארים יותר בדברי ספר התניא (ליקוטי אמרים, פרק ד):

ואף שהקב"ה נקרא 'אין סוף' ולגדולתו אין חקר ולית מחשבה תפיסא ביה כלל, וכן ברצונו ובחכמתו, כדכתיב 'אין חקר לתבונתו' (ישעיה מ, כח), וכתיב 'החקר אלוה תמצא' (איוב יא, ז), וכתיב 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם' (ישעיה נה, ח), הנה על זה אמרו במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא), וצמצם הקב"ה רצונו וחכמתו בתרי"ג מצות התורה ובהלכותיהן, ובצירופי אותיות תנ"ך, ודרשותיהן שבאגדות, ומדרשי חכמינו ז"ל... ולכן נמשלה התורה למים מה מים יורדים ממקום גבוה למקום נמוך, כך התורה ירדה ממקום כבודה שהיא רצונו וחכמתו יתברך, ואורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד, ולית מחשבה תפיסא ביה כלל. ומשם נסעה וירדה בסתר המדרגות ממדרגה למדרגה בהשתלשלות העולמות עד שנתלבשה בדברים גשמיים וענייני עולם הזה... כדי שתהא מחשבה תפיסא בהן...

ואף שהתורה נתלבשה בדברים תחתונים גשמיים, הרי זה כמחבק את המלך דרך משל, שאין הפרש במעלת הקרבותו ודקותו במלך, בין מחבקו כשהוא לבוש לבוש אחד בין שהוא לבוש כמה לבושים, מאחר שגוף המלך בתוכם.

8 בעניין סיבת צמצום התורה, עיין זהר ח"ג קנב, ובהרחבה - בנפש החיים שער ד פרק כח, תפארת ישראל פרק יג.

9 וכדברים אלו כתב נפש החיים שער ד פרק כז: "... כן התורה הקדושה, אף כי ירדה ונשתלשלה דרך המדרגות רבות עצומות, עם כל זה היא לא נשתנתה מקדושתה כלל, ובקדושתה הראשונה עומדת גם בזה העולם התחתון, כאשר הייתה באמנה אתו יתברך במקור שרשה, בלא שום חילוק ושינוי מקום כלל". וכן גם בדברי התניא שהבאנו לקמן.

נמצא, שהתורה שאנחנו לומדים ועוסקים בה, היא אחיזה ברצון ה', אחיזה שמגיעה עד למעלה, עד העולם העליון. וזה בכל תחום בתורה, גם בדברים הגשמיים ביותר, "כי התורה עם שנראים דבריה בדברים השפלים, הרי התורה הזאת מתקשרת עם פנימיות התורה" (תפארת ישראל פרק יג עמי מה).

וגם אם איננו מבינים את הרובד העמוק של הלימוד שלנו, אין זה מעכב, וכדברי מהר"ל (שם עמי מה-מו): "ואף אם אין הדברים הגדולים ידועים אל המשיג, מכל מקום המלבוש קרוב אל הגוף והגוף הוא קרוב אל הנשמה, עד שהכל מתחבר ומתדבק בהשגה עליונה, ובוה יש דבקות לאדם במדרגה היותר עליונה היא מדרגת עוה"ב. ויש לאדם למוד כפי ערך האדם אשר הוא גם כן גשמי, ועם כל זה מצד הנשמה יש לאדם דבקות למעלה למעלה".

ואף על פי כן, אנחנו צריכים לדעת שזה כך, ולהאמין שהפרט הזה בתורה - ההלכה, המימרא או המדרש - מתקשר עם האור העליון, ושהאור העליון הצטמצם והגיע עד עולם המעשה בצורה של הלכה זו, כך כתב הרב קוק (אורות התורה ב, ג¹⁰):

כשעוסק בתורה, בדברים פשוטים, יראה איך ירד האור העליון בצורה נפלאה, עד שנתישב כל כך יפה בעולם המעשה, וירחיב לבבו על היקר הגדול הזה ועז החיים הללו, הנובעים ממקור קודש הקדשים המלאים ע"י השביל המקודש של אור ישראל בכל העולם כולו, וידע ברור שהאור הזה, המצומצם כל כך בתיבות ובאותיות, במנהגים, במעשים, בדינים, בפלפולים ובסברות, פוגש הוא את האור העליון המרומם מכל אלה, ומתרחץ בו, ומשתעשעים הם יחד, ואור חי העולמים מתמלא זיו ועונג גדול מהפגישה התמידית הזאת, שבאה מכח העוסק בתורה לשמה, שעושה שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה¹¹.

יהי רצון שנוכח להתעורר ולהתלהב מהזכות הגדולה שניתנה לנו - לעסוק בתורה, לטעום מצוף אמרייה, להתענג מדבריה, ולדבוק בנותנה - בוראנו.

10 ועיין עוד שם ד, ד - דברים מתוקים!

11 עיין שמונה קבצים ב, ג. "עיקר לימוד תורה לשמה אי אפשר לבוא, כי אם על ידי הכשר זה של ההבנה, וההרגשה הבאה עימה, איך כל פרטי תורה חביבים חיבת קודש, ואיך האור הכללי, המלא חיים ומביא חיים לעולם, מתפלש הוא בכל הפרטים כולם".